

IDENTICAL AND DIFFERENT: THE IDENTITY IN THE DECENTERED WORLD

IDENTIC ȘI DIFERIT: IDENTITATEA ÎN LUMEA DESCENTRATĂ

Milorad DJURIĆ,

Secretariatul Provincial pentru Cultură
și Informare Publică din Voivodina, Serbia
Miloraddjuric1@gmail.com

Abstract

In this paper we will analyze the relationship between globalization processes, as well as the intensification of social relations/communications at the planetary level and types of identity through such communication form. Our hypothesis is that changes in the sphere of social identity can produce structurally seen as a consequence of changes in the process of producing social communication. In other words, we believe that the identity, regardless of whether it is a question of personal or group, has been re-production, based on collective relations; that the dominant framework for producing identity in the last few centuries a nation, personified in the national state; that the processes of global communication largely relativized framework of national states; so that the production of identity must now look at it from a different, individual perspective.

Rezumat

În lucrare va fi cercetată legătura dintre procesul de globalizare, ca un proces de intensificare a relațiilor sociale/comunicațiilor la nivel planetar și tipurile de identitate care se formează printr-un astfel de mod de comunicare. Presupunerea noastră este că schimbările apărute în sfera producerii sociale a identității pot fi urmărite ca modificări în procesul de producere socială a comunicației. Cu alte cuvinte, considerăm că identitatea, atât cea personală cât și cea de grup, a reprezentat dintotdeauna o re-producție, bazată pe relații colective; cadrul dominant al producerii identității în ultimele câteva secole l-a reprezentat națiunea, întruchipată în statul național; că procesele de comunicație globală s-au realizat în mare parte în cadrul statului național; astfel că și producerea identității trebuie azi privită dintr-o altă perspectivă, individuală.

Key words: *identity, globalization, communication, culture, nation-state*

Cuvinte-cheie: *identitate, globalizare, comunicație, cultură, stat național*

Lumea care se îndepărtează

La începutul secolului XXI cu siguranță nu veți greși dacă, asemănător lui Alain Badiou în *Logica lumilor*, veți afirma că trăim într-o lume complexă, „atonică”, (Badiou, 2009), careia îi lipsește axul, respective un principiu de structurare universal, care ar lega lucrurile într-o totalitate stabilă; că trăim în lumea care respinge logica în alb-negru, binară, în favoarea unor forme nuanțate, ramificate care neagă competența unui centru de regulare a lumii vieții. Câteva decenii mai devreme, Jean-François Lyotard a atenționat că metanarațiunile nu mai au puterea de a pune stăpânire pe diversitatea vieții, în același timp îndepărtându-se de orice fel de centrare, de sprijin pe principiile sau năzuințele față de un obiectiv propus. Totalitatea este schimbată cu elemente separate și cu micronarațiuni care nu pot avea pretenția asupra interpelării întregului. În locul meta-

povestirilor universal despre libertate, egalitate și dreptate, la ordinea de zi sunt micro-proiectele, localizate în timp și spațiu, care transformă cu orice preț centrul transcendent omogen de odinioară din care se produce istoria, într-un camp eterogen de proiecte nemăsurabile, de sublegitimăție (Liotar, 1988). asupra acestei suspendări a “marcatorului principal” indică și Anthony Giddens, folosind metafora trăsirii zmeului. După părerea sa, lumea socială modernă nu poate fi un mediu stabil, pentru că cunoștințele noi (noțiunile, teoriile, inovațiile) nu fac ca lumea socială să fie mai simplă și mai transparentă, ci constant (dar și tot mai repede) schimbă natura sa, îndreptând-o în direcții noi (Giddens, 1998: 147). Pe de altă parte, Huntington constată că, în locul realizării depline a universului occidental, se desfășoară un proces policentric, respectiv că procesul de modernizare este despărțit de occidentalizare și că nu produce orice fel de civilizație universală și nici nu occidentalizează societățile neoccidentale (Huntington, 1998: 20). În sfârșit, Ulrich Beck consideră că „ortodoxismul colectiv al acțiunii politice” se apropie de sfârșit și că o căutare a răspunsurilor politice la întrebările importante nu are un participant stabilit și nici un loc stabilit – trendul individualizării este inevitabil și are ca urmare dispariția conștiinței de sine colective și slăbirea capacității societății pentru o activitate politică (Beck, 2003:137).

Ce se găsește după acest consimțământ (ne)ășteptat la instabilitatea accentuată și la decentarea lumii contemporane? Desigur faptul că este imposibil a nega schimbările sociale intense care au avut loc în ultimul sfert al secolului al XX-lea. Autoreflexia permanentă și cantitatea enormă de informații care în fiecare clipă intră în universul vieții sociale transformă relațiile globale într-un proces complex în care apar constant noi provocări. Cuvântul-cheie al acestor schimbări este globalizarea, totalitatea proceselor care schimbă în mod dramatic relațiile economice, politice, sociale și individuale la nivel planetar. Aceste procese, deseori paradoxale și contradictorii, schimbă în mod radical și postulatele care stau la baza percepției noastre de apartenență la o anumită cultură și tradiție, cu un cuvânt, la ceea ce în teorie poartă denumirea de – identitate. Prin urmare, dacă dorim azi să vorbim despre identitate, și nu o analizăm din perspectiva globalizării, riscăm ca să tratăm într-un mod neadecvat una din principalele probleme sociale.

De aceea, subiectul acestei lucrări este chiar relația dintre procesul de globalizare, ca o intensificare a relațiilor/comunicațiilor sociale la nivel planetar și a tipurilor de identitate care se formează printr-o astfel de comunicație. Presupunerea noastră este că schimbările în domeniul producției sociale a identității se pot privi în mod structural ca schimbări în procesul de producție socială a comunicației. Cu alte cuvinte, considerăm că identitatea, indiferent dar este vorba despre cea individuală sau de grup, este întotdeauna o re-producție, bazată pe relațiile colective; cadrul dominant al producerii identității în ultimele câteva secole a fost națiunea, întruchipată în statul național; că procesul de comunicație globală și de stabilire de rețele la nivel planetar au realizat într-o mare măsură cadrul statului național; astfel și producerea identității se poate acum privi dintr-o altă perspectivă, individuală.

Identic și diferit ...

Identitatea este categoria cheie a teoriilor contemporane ale relațiilor. Constructiviști, poststructuraliști, feministele, protagoniștii teoriei criticii - cu toții s-au ținut ferm, ce e drept în diferite feluri, de această noțiune. Tematizarea problemelor identitare a primit câteodată proporțiile unei isterii identitare, lăsând la o parte numeroase probleme ontologice și metafizice. Problematizările teoretice ale identității au reprezentat și o reacție la problemele politice-practice care au apărut din când în când pe orizonturile evenimentelor sociale și a dezbaterilor politice, așa cum a fost cazul cu mișcarea pentru drepturile minorității afro-americane în Statele Unite ale Americii în anii șaizeci, sau cu o erupție de revendicări pentru recunoașterea diferitelor grupuri etnice în fosta Uniune Sovietică și în Europa de Răsărit în decursul anilor nouăzeci, ori cu chestiunea orientărilor sexuale la începutul secolului XXI.

Însă, acestea au reprezentat doar episoade în îndelungata istorie a răspunsului la întrebarea „cine sunt eu”, „cui aparțin”, „prin ce sunt identic/diferit de alții”, „cine suntem noi” și „cine sunt ei” ș.a. Căci, poate că este imposibil ca în același timp să fim ființe umane și să nu avem

sentimentul unei identități aparte. Totalitatea caracteristicilor (gusturi, interese, calități, vicii) caracteristicile fizice (culoarea pielii, înălțimea, greutatea), limba pe care o folosim, valorile (părerile religioase, filozofice) și rolurile (de clasă, profesionale), toate împreună formează totalitatea a ceea ce putem numi identitate. În același timp, indiferent dacă este vorba despre o identitate personală sau de grup, ea a fost dintotdeauna colectivă și relaționistă. Asupra acestui fapt indică și Claude Lévi-Strauss criticând, după părerea sa fixația exagerată pentru noțiunea de identitate individuală: „Credința pe care o acordăm acesteia (a identității - *MD*), ar putea să fie doar reflexia unei stări a civilizației a cărei existență ar fi limitată la câteva secole. În acest caz însă renumita criză a identității cu care ne plictisesc ar primi o nouă semnificație. Ea ar asemena cu un semn emoționant și copilăros căruia micile noastre personalități i se apropie din punctul de la care fiecare ar trebui să renunțe de a se considera cel mai important“ (Levi Stros: 1995, după: Halpern, 2009: 25).

O concepere asemănătoare a identității individuale, a relației dintre individ și comunitate, a fost susținută și de Ruth Benedict (faptul că azi „toți” vorbesc despre cultură deisgur îl datorăm și lucrării sale *Modele de cultură*). Pentru Ruth Benedict, holismul radical subînțelege că: întregul determină părțile sale, nu numai relațiile lor, ci și propria sa ființă. Din acest unghi, integrarea este imanentă oricărui întreg cultural, pe când dezintegrarea deisgur că este considerată ca proces negativ. Și cea mai mică deviere individuală este privită ca o deviere patologică în relația față de întreg, un semn clar că integritatea unei culturi este pusă sub semnul întrebării. O astfel de concepere implică că culturile, ca și lumi închise ale vieții, de fapt nu se pot întrepătrunde sau comunica între ele. Toate culturile au aceeași valoare, însă sunt și complet diferite.

În societățile contemporane, producția de identitate se realizează, prin urmare, prin sentimentul individual de apartenență la un grup – de familie, clasă, geografic, politic, confesional, etnic... Sentimentul de apartenență se construiește, prin urmare, prin opoziție față de „altul”. Definiția „altuia”, celui „diferit”, devine astfel o condiție încorporată în însăși logica identității. Necesitatea distincției identic/diferit este conținută de fapt în însăși esența obiectului. Caracteristicile identitare nu reprezintă ceva „în sine”, ci se definesc întotdeauna în relația față de cei care nu posedă aceste caracteristici. Interpretarea unei identități reprezintă un rezultat practic al procesului de autodescriere a individului în cadrul unui anumit grup.

În această operațiune rolul cheie îl au limba comună, ritualele memoriei, repetiției, cu un cuvânt – cultura. „Oamenii sunt în întregime determinați prin cultura lor”, consideră Eriksen și Stjernfelt (2013:12). Culturile formează întreguri închise, organice, care reprezintă cadru elementar pentru realizarea indivizilor. În acest fel, cultura(lismul) nu este nimic altceva decât încă o versiune a colectivismului, respectiv încă o versiune a conceiverii rousseau-iene despre teoria acordului social, după care indivizii își obțin individualitatea în procesul de constituire a comunității. În plus, individualitatea nu este doar una fizică, simplă, individul ca o calitate aparte formându-se abia prin corelația cu comunitatea. În acest fel, individul reprezintă individualitatea intermediată de comunitate.

Cultură, națiune, stat...

În ciuda înmulțirii constante a tipurilor de comunități, respectiv a diferitelor tipuri de identitate de grup, în sensul modern al cuvântului cadrul dominant și de bază de (auto)producere a identității cu siguranță că a fost națiunea, respectiv statul național, ca „prelungirea” ei instituțională. Contextul istoric al generării acestui cadru este complex, însă totuși putem să-l stabilim în perioada sfârșitului războaielor religioase și a încheierii Păcii de la Westfalia. *Cuius regio, eius religio* nu a reprezentat doar o „parolă” care a servit ca idee pentru încheierea războaielor religioase, ci va deveni și un principiu de bază de modelare a statelor nou-formate pe rămășițele orânduirii politice creștine medievale. Prin Pacea de la Westfalia, lumea (în esență, este vorba despre Europa), a fost împărțită în state suverane care nu recunosc stăpânirea supremă a nimănui și prin aceasta devin un cadru absolut pentru toate procesele sociale, politice, juridice și profesionale care au loc în granițele lor. Prin Pacea de la Westfalia a fost proclamat deci un eveniment epocal de desubstanțializare a

orânduirii politice de până atunci și a fost prezentat un nou cadru de bază al sintezei în care o relevanță hotărâtoare o vor avea – teritoriul, cultura și națiunea. Națiunea și cultura, de fapt, devin două părți ale aceluiași fapt. Traducerea Bibliei în limbile „populare“, standardizarea accelerată a acestor limbi, crearea unui caracter istoric simbolic comun – toate acestea au reprezentat mijloace pentru realizarea unui scop – crearea unei noi baze pentru integrarea socială. În acest proces, interacțiunea dintre cultură și naționalitate se va dovedi a fi hotărâtoare: prin intermediul prelucrării reflexive a moștenirii cultural-lingvistice, comunitatea politică se va transforma în națiune, care, pe de altă parte, tinde să se articuleze în – stat.

Procesul de producere culturală a națiunilor va culmina în decursul secolului al XIX-lea în decursul acestei „primăveri a popoarelor,, se realizează naționalizarea sistematică a moștenirii culturale din epocile anterioare, chiar și a ambianțelor naturale¹. Se recurge și la inventarea tradiției, pentru a se stabili legături convingătoare cu „marii strămoși“, respectiv pentru a se sublinia bazele autentice ale unei culturi naționale. Orizontul „tradiției“, devine linia de selectare a „temelor“ corespunzătoare, mecanism condus pe plan politic și social. Statul național, devine astfel un program special de producție a tradiției, cu alte cuvinte, de producție a unei identități colective. În acest fel, ea funcționează și ca urmare și ca și cauză a națiunii.

Cu toate că, după cum ne atenționează Eric Hobsbawm, există un grad de neclaritate intelectuală în numeroase încercări de a se defini criteriile obiective și universale de definire a națiunii (Hobsbaum, 1996: 12), acestea mereu se învârt în jurul unui grup limitat de noțiuni: limbă, etnicitate, teritoriu, istorie comună, zestre culturală etc. Este vorba despre un proces în care o anumită moștenire se transformă în „tradiția” statului. Baza acestui proces, deci, îl formează cultura, care nu numai că oferă un ax comun al identității colective, ci o face aceasta într-un context care devine instituționalizat și care obligă. Această instituționalizare (sistemul de stat educativ și cultural) reprezintă o parte componentă a mecanismului care consolidează spiritul unității și a legăturilor colective, care, prin urmare, dispune de caracteristici integrative puternice.

Astfel, cultura devine formă a conștiinței colective în cadrul căreia se desfășoară acapararea și re-producerea individuală reflexivă a unei anumite tradiții culturale, un fel de reactualizare a „memoriei sociale”, dar în granițele comunității politice/a statului. Însă, este important a sublinia că procesul unei astfel de integrări nu se desfășoară în cadre morale, ci psihologice. Giddens atrage atenția asupra acestui fapt: „În astfel de împrejurări securitatea oncologică are o bază psihologică și depinde numai de abilitatea care nu are o semnificație morală și prin care ne protejăm de o serie de evenimente și trăiri care ar putea să o strice (Giddens, 1985: 218). În locul semnificației morale care este înlăturată, unitatea începe să se bazeze pe simboluri culturale, consolidând astfel sentimentul psihologic al securității și apartenenței la colectiv. În acest sens, cultura, respectiv culturalismul, le putem considera, asemănător lui Arjun Appadurai, drept o politică a identității ridicat la nivelul statului național (Appadurai, 2011: 32).

Însă, dacă în secolul al XIX-lea națiunea ca un cadru identitar, ca un mecanism de producere a identității, atinge apogeul – în secolul al XX-lea apar primele probleme serioase. Formarea Organizației Națiunilor Unite, în urma Celui de-al Doilea Război Mondial, face desigur parte din evenimentele care vor avea urmări de lungă durată asupra universului politic existent până atunci. Prin adoptarea Declarației universale a drepturilor omului către Națiunile Unite au fost proclamate principiile noii orânduirii mondiale. Aceasta se referă, în primul rând, la negarea doctrinei (pe baza Păcii de la Westfalia) prin care dreptul internațional se găsește în exclusivitate în domeniul statelor suverane. „Indivizii și grupurile devin subiecte ale dreptului internațional” (Held, 1997: 105). Prin urmare, în prim-plan ajung drepturile individuale², care vor influența, cu timpul,

¹ „Azi când privim un prospect turistic, știm să găsim destinația dorită. Însă, dacă putem fără șovăire să legăm un peisaj de o țară, aceasta pentru că în secolul al XIX-lea a fost desfășurată o muncă intensă la codificarea naturii. Pictorii, poeții, romancierii, au stilizat și au preamărit aceste peisaje emblematice ale națiunii, cu scopul de a le reîntoarce sufletul” (Tijes, 2009: 340).

² În ce măsură a reprezentat Declarația universală a drepturilor omului adoptată de Națiunile Unite un pas important de ieșire din conceperea academică a relațiilor dintre individ și comunitate, ne mărturisește și scrisoarea de protest pe care,

asupra adoptării unei serii de reguli internaționale prin care statele se vor constrânge să respecte noile standarde față de proprii cetățeni.

În urma Declarației universale despre drepturile omului au venit și alte documente (Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului și a libertăților fundamentale, Declarația de la Helsinki ș.a.) care au reprezentat suportul juridic pentru o altfel de concepere a drepturilor și libertăților individuale și colective ale omului³, respectiv o altfel de concepere a relațiilor dintre individ și colectivul căruia îi „aparține” și astfel au trasat un drum nou, ireversibil, pentru perspectiva individualistă a lumii contemporane.

Comunicare, globalizare...

Schimbarea nu a avut loc doar la nivelul hotărârilor politico-juridice, ci și în viața propriu-zisă, în lumea trăirilor sociale reale. Dezvoltarea exponențială a tehnologiei de comunicație a marcat puternic jumătatea a doua a secolului al XX-lea. La începutul cunoscutei sale cărți *Understanding Media: The Extension of Man*, Marshall McLuhan comentează dezvoltarea tehnologică a omenirii în felul următor: ”După trei mii de ani de explozie, prin intermediul tehnologiilor fragmentare și mecanice, lumea occidentală cunoaște implozia. În decursul acestor secole mecanice am prelungit corpurile noastre în spațiu. Iar azi, după mai bine de un secol de tehnologie electrică, am prelungit și sistemul nostru nervos central într-o rețea de proporții mondiale, desființând și spațiul și timpul în relație cu planeta noastră” (McLuhan, 1971: 37).

Această „rețea de proporții mondiale”, care desființează timpul și spațiul, va deveni caracteristica esențială a procesului care câteva decenii mai târziu va fi numit – globalizare. Tematizarea acestor procese a atins proporții enorme, dovedind în acest fel că descoperirea codului social și politic al acestui fenomen a devenit condiție necesară de funcționare în lumea contemporană. Numeroși autori care se ocupă de analiza globalizării au dat și numeroase definiții. Totuși, în această lucrare ne vom folosi de afirmația lui Gidens, prin care globalizarea este „...intensificarea relațiilor sociale pe plan mondial, care leagă locurile îndepărtate în așa mod încât întâmplările locale sunt modelate de evenimente care au avut loc la kilometri depărtare și *vice versa*” (Gidens, 1988: 69).

Am ales definiția lui Gidens pentru că se referă la două momente importante care sunt explicit relevante pentru problema identității, respectiv pentru relația individ – comunitate: intensificarea relațiilor sociale și relativizarea relațiilor în spațiu. Intensificarea relațiilor sociale este un alt nume pentru – cuomunicație, iar intensificarea și expansiunea în spațiu a comunicației, după părerea noastră, schimbă esențial condițiile de producere a identității. Căci, dacă acceptăm atitudinea lui Luman conform căreia „procesul elementar care se constituie social ca o realitate aparte este procesul comunicației” (Luman, 2001: 206), atunci desigur se poate accepta și că schimbarea esențială a modului de comunicație subînțelege și schimbarea producerii celui social. Orice dezvoltare tehnologică care schimbă considerabil condițiile de distribuire a informațiilor

cu ocazia pregătirilor pentru adoptarea Chartei, în anul 1947, în numele Asociației Antropologilor Americani, a semnat-o Melville Herskovici. În scrisoare se subliniază necesitatea acceptării și respectării următoarelor principii: „1. Individul își realizează personalitatea prin cultura sa, așa că respectarea diferențelor individuale subînțelege și respectarea diferențelor culturale; 2. Respectarea diferențelor între culturi este legitimată prin afirmația științifică că nu este descoperită nicio tehnică prin de apreciere a culturilor; 3. Standardele și valorile sunt relative pentru cultura din care provin, astfel că fiecare încercare de a se formula postulatele care din modul de a gândi prezent într-o cultură s-ar transforma într-un cod moral în același volum trebuie să minimalizeze orice capacitate de aplicare a Chartei despre drepturile omului asupra omenirii ca întreg” (după: Erik i Stjernfelt, 2013: 138).

³ Unul dintre efectele esențiale ale acestor schimbări se reflectă în contestarea monopolului statului național asupra formării perspective identitare monolitice, respective în revendicările de recunoaștere a identităților entice colective în cadrul statelor naționale ceea ce se va transforma mai târziu în diferite versiuni ale multiculturalismului. Canada a fost primul stat care în legislația sa a introdus noțiunea de multiculturalism, ca o parte a năzuințelor de a se rezolva încordarea între majoritatea anglofonă și minoritatea francofonă. Primele rezultate legislative se bazau, de fapt, pe biculturalism, însă în urma revendicării celorlalte grupuri etnice, inclusiv triburile băștinașe, a predominat opțiunea multiculturalismului. Din anul 1982 multiculturalismul a intrat în Constituția Canadei, ca parte a Chartei canadiene despre drepturi și libertăți.

influențează asemenea asupra necesității de a preamări șabloanele de gândire vechi și bine întemeiate. În acest sens, se impun două evenimente tehnologice epocale care au influențat considerabil asupra schimbării modului de producere a comunicației – apariția sateliților de comunicație și a Internetului.

Lansarea primului satelit de telecomunicație civil *Telstar* în orbita Terrei a avut loc pe data de 10 mai 1962. Satelitul avea numeroase limite și performanțe destul de simple, însă a fost acesta primul caz din istoria omenirii în care transmiterea informațiilor să fie trainic despărțită de pământ, de teritoriu. Până atunci, granițele teritoriale ale statelor au reprezentat, în același timp, și granițele potențiale de comunicație. Prin apariția sateliților, teritoriul nu mai reprezintă o piedică. Granițele, cele naturale sau artificiale, nu mai reprezintă o problemă. Și Anthony Giddens atrage atenția asupra importanței sociale deosebite ale acestei descoperiri tehnologice: „Odată când stabiliți o rețea de comunicație prin intermediul sateliților, aceasta înseamnă că din orice parte a Terrei se poate stabili comunicația cu o altă parte, fapt prin care, măcar în principiu, se face posibilă o comunicație globală imediată. După părerea mea, aceasta a schimbat într-o mare măsură societatea mondială, dar și în viețile noastre particulare s-au introdus numeroase schimbări” (Giddens, 2003: 148).

Schimbările au fost provocate și de un alt eveniment – apariția Internetului. Acesta nu este un mediu nou, obișnuit, și nu permite încadrarea în conceperea tradițională despre mijloacele de comunicare în masă. Mediile „clasice” (presa, radioul, televiziunea) sunt organizate după modelul *unul-pentru-toți*, pe când Internetul este structurat după principiul *toți-tuturor*. Prin aceasta, configurația mondială este schimbată ireversibil – acum totul este centru și în același timp – totul este periferie. Această relativizare a spațiului este o consecvență inevitabilă a principiului arhitecturii Internetului. Asemănând mai mult cu o plasă de pescari decât cu pânza de păianjen, ea este un imperativ în funcția esențialului – unei legături mai facile și a extinderii continue a plasei. Dominique Cardon, în *Internet democrația*, atrage atenția asupra acestui moment: „Consecința unei astfel de alegeri a arhitecturii rețelei, este stabilirea de inovații potențiale la granițele rețelei, în softver și calculatoarele care sunt conectate la ea. Aceasta asigură fiecărui utilizator puterea de a dezvolta, de a face vizibile realizările sale și de a le transmite celor pe care îi consideră interesați” (Cardon, 2013: 17). De aceea, controlul Internetului reprezintă o sarcină grea deoarece nu are niciun centru. Internetul este o platformă decentrată, neutră și nu se poate monopoliza de către orice organizație în dorința de a se impune un anumit conținut în dauna altora. Acest „republicanism” informativ influențează direct asupra culturii schimbului și a colaborării dintre indivizi, evitând centralizarea, ierarhizarea și selectarea.

Internetul, ca un „teritoriu” infinit, creează un spațiu public virtual care absoarbe numeroase forme de sociabilitate existente până acum. „Scenariul de informatizare a celor mai dezvoltate societăți”, consideră Liotar, „permite să se clarifice total, chiar cu pericolul de a se preamări mult, anumite aspecte ale transformării științei și a efectelor ei asupra puterii publice și a instituțiilor civile, efecte care abia dacă ar fi putu fi observate în alte perspective” (Liotar, 1988: 15). Informațiile se exteriorizează. Statele naționale, cu teritoriile lor, cu granițele și cu enormele aparate ideologice de stat de care dispun, devin pur și simplu învechite. Granițele statelor naționale nu mai reprezintă limita dintre relațiile și legăturile interne și externe, între „noi” și „ei”. Statele naționale nu mai sunt în stare să fie unicii controlori ai sistemului de producere socială a comunicației, respectiv nu mai pot să asigure consimțământul despre tipul de identitate dorit și nu mai pot să-și „protejeze” cetățenii de efectele în lanț ale proceselor care se desfășoară în afara granițelor lor.

Ca într-un sat oarecare, dar de data aceasta într-unul global, oamenii sunt din nou incluși în cursul evenimentelor. „Omul singur este puțin”, zice Liotar, „însă el nu este izolat, el este cuprin într-un proces mai complex decât oricând și și de o serie de relații mobile. Fie tânăr sau bătrân, bărbat sau femeie, bogat sau sărac, el este mereu așezat pe „nodurile” mașinii de comunicație, indiferent cât ar fi acestea de mărunte. Mai degrabă s-ar putea spune: este așezat pe locurile prin care trec diferite mesaje. Și nu este deloc, chiar și când este cel mai mizerabil, privat de influența

asupra acestor mesaje, care trec prin el, așezându-l fie pe locul destinatarului, fie pe cel al autorului mesajului, fie al obiectului de referință⁴. (Liotar, 1988: 29). În acest joc de comunicație al indivizilor „atomizați” se formează rețele elastice de comunicație care suportă modificări cu orice informație nouă. Aceste rețele nu sunt îngrădite de o totalitate de reguli și proceduri pragmatice caracteristice pentru comunicația instituțional(izat)ă. Astfel este înlesnit ca individul să fie în curent cu evenimentele din orice parte a planetei, practic într-un timp real.

Una dintre cele mai importante consecințe ale acestor schimbări este dezrădăcinarea, deterritorializarea. Pentru Gidens, dezrădăcinarea este „ridicarea relațiilor sociale din contextele locale ale interacției și restructurarea lor în cadrul unei întinderi nedefinite a timpului-spațiului” (Gidens, 1998: 30). Locul, teritoriul, este tot mai puțin un element constitutiv al socialului. Acesastă suspendare a competenței oricărui „loc” sau „centru” produce neapărat o fluiditate ridicată a societăților contemporane. Iar într-o astfel de lume fluidă consolidarea individualismului nu este neașteptată. După Ulrich Beck, cauza principală a noilor schimbări în individualizare este următoarea: „Găsit în fața nesiguranței produse de lumea globală, individul trebuie să aducă hotărârile proprii. Această nouă formă de individualizare este rezultatul insuccesului specialiștilor în manipularea cu riscurile. Nici știința, nici politica predominantă, nici mijloacele de comunicare în masă, nici economia, nici sistemul juridic, ba chiar nici armata, nu sunt în stare ca în mod rațional să definească sau să controleze riscurile. Ca urmare, oameni se întorc înspre ei înșiși... (Bek, 2011: 82). Și încearcă să devină – mai buni și mai concurenți⁴.

Către autenticitatea individuală...

Orientarea înspre sine a indivizilor reali este acum, deci, susținută de o aparatură de comunicație puternică din punct de vedere tehnologic. Vântul schimbărilor tehnologice bate în spatele individului. Fiind parte a Rețelei Planetare⁵, indivizii sunt în poziția nu numai de a primi și de a trimite fără probleme mesaje, ci și de efectua, în același timp, o selecție specifică a rostului. Rezultatul acestei poziții obținute (în mod neașteptat) este, pe de o parte, explozia „sociabilității”, formarea unei mulțimi de legături alese, iar pe de altă parte, deficitul esențial al autotematizării, inexistența legăturii între teme despre care se vorbește și „societate”, respectiv constituirea rostului în cadrul acestor „societăți” de comunicație, legate în acest fel în rețele. De fapt, indivizii sunt tot mai puțin sociabili, și tot mai mult întorși înspre ei înșiși. În locul constituirii generalului, participanții la Rețea decurg la autoreprezentare, la producerea identității individuale proprii⁶. Căci, în situația în care individul, inclus în Rețea, poate să fie „totul” și când ca destinatar și totodată creator al informațiilor și mesajelor nu mai are pentru aceasta nevoie de intermedierea complexă a diferitelor instituții sociale sau de stat, se creează condiții de instaurare a sinelui ca un sistem diferențiat în relația față de mediu.

Cu aceasta este de acord și Niklas Luhmann: „Autopoesisul conștiinței este, prin urmare, esența faptică a sistemelor psihice individuale. Ea se găsește în afara tuturor sistemelor sociale – ceea ce ne permite să adăugăm că autoreferența ei are sorți de izbândă doar într-un mediu social. Autodescrierea este un proces care se poate articula și modifica pe sine însăși și care pentru aceasta dezvoltă semantica cu care sistemul poate să opereze în mod conștient” (Luhmann, 2001: 363). În această operațiune individul folosește diferite formule, marcări și deosebiri pe baza cărora mai apoi primește sau nu primește rezonanța socială.

În tot cazul, tendința de individualizare este evidentă și trimite asupra faptului că toate felurile de colectivități posedă capacități din ce în ce mai mici pentru activitatea socială și politică. „Cu alte cuvinte”, afirmă Beck, „în măsură ce dispărea momentul social-moral, în lume se dezvoltă bazele republicanismului cosmopolit care se bazează pe libertatea individului” (Bek,

⁴ De aceea, probabil, nu ar trebui să ne mire opesiunea în masă de auto-învățare, de fitness, yoga, chirurgia estetică, modă, în general, de toate formele de autoperfecționare.

⁵ Se consideră că în acest moment (2015) în jur de trei miliarde de oameni folosesc Internetul.

⁶ Sherry Turkle, ca exemplu al unei internet-șizofrenii specifice, subliniază următoarele: „Când sunt online, oamenii simpli s-au prezentat ca plini de farmec, tinerii ca bătrânii, bătrânii ca tinerii” (după: Petrović, 2013: 79).

2003: 137). Poate că această afirmație a lui Beck este exagerată și simplificată și poate că identitățile colective nu își vor pierde atât de repede farmecul și puterea lor, însă, pe de altă parte devine clar că creșterea puterii individului și tendința sa înspre subiectivism indică mult mai mult asupra faptului că identitățile în lumea contemporană mult mai mult produc și mult mai puțin reproduc. Spre deosebire de strămoși, care întotdeauna au reprezentat o parte a unei orânduiri, indivizii contemporani se găsesc în poziția de a căuta propria măsură a existenței lor, propria lor autenticitate individuală...

Traducere din limba sârbă de Mircea Măran

Bibliografie

- Apaduraj, Ardžun. *Kultura i globalizacija*. Beograd. Biblioteka XX vek, 2011. Print.
- Badiou, Alain. *Logic of Worlds*. London. Continuum, 2008.
- Bek, Ulrich. *Svetsko rizično društvo – u potrazi za izgubljenom sigurnošću*. Novi Sad, Akademska knjiga, 2011.
- Bek, Ulrich. *Virtuelni poreski obveznici*, u: *Globalizacija – Mit ili stvarnost, Sociološka hrestomatija* (priredio Vuletić Vladimir). Beograd. Zavod za idžbenike i nastavna sredstva, 2003.
- Eriksen, Jens-Martin i Frederik Stjernfelt. *Demokratske kontradikcije multikulturalizma*. Helsinški odbora za ljudska prava u Srbiji. Beograd, 2003.
- Giens, Antoni. *Odbegli svet*. Beograd. Stubovi kulture., 2005.
- Gidens, Antoni. *Posledice modernosti*. Beograd. Filip Višnjić“, 1998.
- Halpern, Katrin. *Treba li prestati da se govori o identitetu?*, u: *Identit(i)* (priredili Halpern, Katrin i Ruano-Borbalan, Žan-Klod). Beograd. Clio, 2009.
- Hantington, Semjuel. *Sukob civilizacija*. Podgorica. CID, 1998, 2005.
- Held, Dejvid. *Debate o globalizaciji, u: Globalizacija – Mit ili stvarnost, Sociološka Hrestomatija* (priredio Vuletić Vladimir). Beograd. Zavod za udžbenike i Nastavna sredstva, 2003.
- Held, Dejvid. *Demokratija i globalni poredak*. Beograd. Filip Višnjić, 1997.
- Hobsbaum, Erik. *Nacije i nacionalizam od 1780*. Beograd. Filip Višnjić, 1996.
- Kardon, Dominik. *Internet demokratija*. Beograd. Fabrika knjiga, 2013.
- Liotar, Žan-Fransoa. *Postmoderno stanje*. Bratstvo-jedinstvo. Novi Sad, 1988.
- Luman, Niklas. *Društveni sistemi*. Novi Sad. Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2001.
- Mekluan, Maršal. *Poznavanje opština – čovekovih produžetaka*. Beograd. Prosveta.1971.
- Tijes, An-Mari. *Kulturna proizvodnja evropskih nacija*, u: *Identit(i)* (priredili: Halpern, Katrin i Ruano-Borbalan, Žan-Klod). Beograd. Clio, 2009.